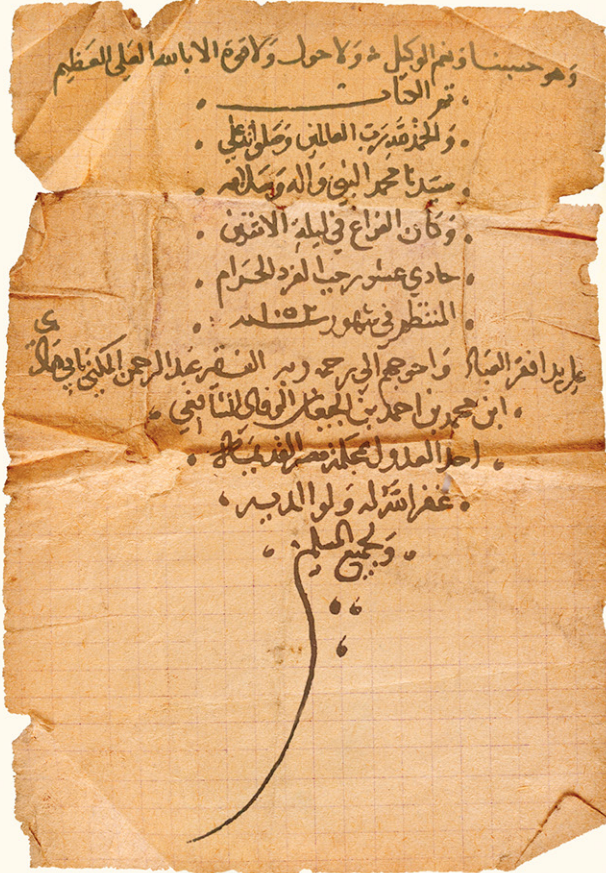

Mâverdî

Türkçeye Çeviren: Muhammet Çelik

SİYASETNAME

DEVLET YÖNETİMİNDE AHLÂK VE SİYASET

*Teshîlu'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer fî ahlâki'l-melik
ve siyâseti'l-mülk*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

ŞEHZADE KORKUT – HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE SİYÂSÎ DÜŞÜNCESİ / 7

ESERİN NÜSHALARI VE TERCÜMEDE TAKİP EDİLEN YÖNTEM / 31

Da'vetû'n-nefsi't-tâliha ile'l-a'mâli's-sâlih'nin Nüshaları / 31

Tercüme ve Nüsha Karşılaştırmasına Dair / 32

DA'VETÜ'N-NEFSİ'T-TÂLİHA İLE'L-A'MÂLİ'S-SÂLİHA

"Yorgun Nefsi Sâlih Amellere Davet" / 39

[Takdim] / 41

[Mukaddime] / 42

TAKDİM

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî (ö. 450/1058) İslâmî ilimler ve düşünce tarihinin en önemli ve etkili simaları arasında yer alır. Önde gelen bir Şâfiî hukukçusu, müfessir, ahlâk ve siyaset nazariyatçısı, aynı zamanda Abbasi halifesi Kâim-Biemrillah tarafından Büveyhî emirlerine ve Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'e gönderilen diplomatik heyetlerde görev almış bir diplomattı. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* isimli eseri İslâm kamu hukukunun köşetaşı eserlerindedir. Kendisinden sonraki âlimler ve bilhassa siyaset düşüncesi literatürü üzerinde tayin edici bir etkisi bulunmaktadır.

Mâverdî'nin *Teshilü'n-Nazar ve Ta'cilü'z-Zafer* isimli eseri, onun ahlâk ve siyasetle ilgili kitapları arasında özel bir yere sahiptir. İki ana bölümden oluşan eserin ilk bölümü devlet başkanında bulunması gereken ahlâkî nitelikleri (melikin ahlâkı) inceler. Ahlâk ve siyaset arasında çok sıkı bir irtibat kuran kadim geleneğe yaslanan Mâverdî, mesela Machiavelli'den farklı olarak "devlet/iktidar (*mülk*) için; vefasızlık ve ihanetten daha zararlı bir şey olmadığı gibi, ahde vefadan ve sözünde durmaktan daha faydalı bir şey de yoktur" demektedir. Eserin ikinci bölümünde ise devlet yönetiminde gözetilmesi gereken hususlar ve devlet başkanının vazifeleri ele alınmaktadır. Burada dînî vazifeler, imar faaliyetleri, ordu ve maliye, adalet ve zulüm, düşmanla münasebetler gibi kamu siyasetinin temel unsurları ele alınmakta, siyâsî teşekküllerin nasıl kurulup geliştiği, başarısızlık ve yıkılış sebepleri analiz edilmektedir. Mâverdî bu eserinde *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* isimli eserinde yaptığından farklı olarak meselenin hukukî boyutundan ziyade ahlâkî ve siyâsî boyutuna odaklanmış, kadim medeniyetlerin birikiminden yararlanmış, edebî bir üslup benimsemiştir. "Sulta" ve "mülk" gibi siyaset düşüncesinin bazı temel kavramları ekseninde Mâverdî siyasetin yalnız teorisini değil, tarihî örnekliklerden hareketle pratiğini de dikkate almaktadır.

Tercümede, eserin Rıdvan es-Seyyid tarafından gerçekleştirilen ilmî neşri esas alındı. Tercüme alanındaki yetkinliği tescilli olan mütercim, eserin kendine özgü üslubunu dilimize muadil bir tadı verecek şekilde aktarmak

için gösterdiği gayret dikkatli okurlarca farkedilecektir. Mâverdî'nin bu siyaset klasiğinin, dilimizdeki İslâm siyaset düşüncesi kitaplığına önemli bir katkı yapacağına inanıyoruz.

Asım Cüneyd Köksal

MUKADDİME

Hakkı, ona inanan ve onu talep edenler için aziz, ona güvenen ve onu isteyenler için yardımcı kılan; batılı, onu seçen ve ona razı olanlar için onur kırıcı, onu izleyen ve izhar edenler için alçaltıcı kılan Allah'a hamdolsun. Hamdolsun bütün nimetlerinin sayısınca, hamdolsun o nimetlerin taksimâtınca... Ve Allah'ın salat-u selamı Efendimiz Muhammed Nebi'nin, onun âlinin ve ashabının üzerine olsun.

İmdi; Allah (cc) üstün hikmeti ve adil yargısıyla insanoğlunu farklı sınıflar, değişik türler halinde yarattı ki böylece onlar bu farklılıklarıyla birlikte uyuşabilsinler ve bu zıtlıklarıyla birlikte anlaşabilsinler ve böylece tâbi olan da tâbi olunan da îsâr eylesin, fedakârca ötekini kendine tercih edebilsin, âmir de memur da yardımlaşma esasına dayanarak birbirine destek olsun. Şairin dediği gibi:

*insanla yaşadı insan, eskiden... ve hâlâ
rağbet edilen de insan, rağbet eden de.¹*

O halde işleri, gözetip idare etmesi için bir sultanın yönetimine bırakmak gerekli olmuştur. İnsanlar ona itaatle boyun eğer, onun siyasetiyle işlerini yoluna koyarlar. Sultan bu itaatle sözünü saydırır ve bu siyasetle işleri idare eder. Bu yüzden, ülkelerin yönetimi, halkların ve maslahatların idaresi hususunda en çok önemsenmesi, en ziyade gözetilmesi gereken insan odur. Nitekim sultan odur ki, ipleri eline alır ve hakka sevkeder insanları. Onunla giderilir halktaki bozulmalar, halk onunla istikamet bulur.

Bu kitapta, devlet yönetimiyle ilgili eskilerin kaidelerini oluşturduğu şeyleri özetledim. Şüphe yok ki; her milletin bir sîreti, her zamanın bir esrarı vardır. Ve geçmiştekilerin ortaya koyduğu şeyler, şeriat ve onun sorumlulukları hakkında yeni şeyler söylemekten, siyasete ve onun teamüllerine dair yeni başlangıçlar yapmaktan müstağni kılmaz. Bu da, hem dine muvafık hem dünyaya mutabık olsun diye yapılır. Bu münasebetle kitabı iki bölüme

1 Beyit Ebû Nüvâs'a (ö.198/813) aittir.

ayırdım. Birinci bölüm yöneticinin ahlâkı (melikin ahlâkı), ikinci bölüm devletin yönetimi (mülkün siyaseti) hakkındadır.

İnancı ve düşünceyi içine alsın, işe ve iş yapana faydası olsun diye bu eseri *Teshîlu'n-nazar ve ta'cîlu'z-zafer* diye adlandırdım. Çünkü onun ihtiva ettiği şey, bizzat ona çağırıyor, ona sevk ediyordu. Kerîm olan Allah'tan, bana yardım etmesini ve beni en güzel şekilde başarıya ulaştırmasını diler, doğru yolda yürümem ve isabetli olanı tercih etmem hususunda beni desteklemesi için yine O'na yönelirim. O bana yeter, O ne güzel vekildir!

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİCİNİN AHLÂKINA DAİR (MELİKİN AHLÂKI)

1. FASIL

[AHLÂK - KARAKTERLER - ÂDETLER]¹

Ahlâk; ızdırar hâlinde sinen, ihtiyar hâlinde ortaya çıkan gizli garîzeler, yani insanın tabîi varlığında meknuz kişilik özellikleridir. Nefsin bir tabîi bir şekilde kendisinden ortaya çıkan ahlâkı ve bir de irade ile kendisinden ortaya çıkan fiilleri vardır. Bunlar nefsin ayrılmaz iki parçasıdır: Kişilik ahlâkı (*alhâku'z-zât*) ve iradenin fiilleri.

Kişilik ahlâkı, fitratın neticelerindedir. Ahlâk diye adlandırılmıştır; çünkü adeta hilKate (yaratılış, fitrat, tabiat) dönüşmektedir.

İnsan; ancak nadiren tamamı iyi veya çok az bir kısmı kötü huylara sahip olarak yaratılmıştır. Genellikle olan şey, insanda mezcedilmiş halde bulunan mizaç özelliklerinin (garîzelerin) farklılığı ve ayrık halde bulunan tabiat özelliklerinin birbirine zıt oluşu sebebiyle, ahlâkı oluşturan özelliklerin bir kısmının iyi bir kısmının kötü olması şeklindedir. Bu sebeple insan kendindeki ahlâkî erdemleri (faziletleri) salt tabiatına ve doğuştan getirdiği özelliklere dayanarak olgunlaştırılmaz. İnsan tabiatında doğuştan gelen ve bu erdemlerin içine nüfuz eden fenalıklar (reziletler) da vardır. Dolayısıyla ahlâk; fitratın ve yaratılışın

¹ [Köşeli parantez içindeki ara başlıklar metinde yoktur, konu içeriğine göre, okura kolaylık olsun diye eklenmiştir. Çev.]

doğasında mevcut övülen erdemler ile yerilen aşağılık hâllerin birlikteliğinden ayrılmaz bir halde var olmaktadır.² Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

*Nedir ki ahlâk; kimi övülmeye, kimi yerilmeye değer
Doğuştan gelen birtakım huylardan başka...*

Bilge birisi şöyle demiştir: Her bir faziletin karşısında, onu gözetleyen aşağılık bir huy (denâet) vardır; bu aşağılık huyu ancak onun dışındaki faziletin müessir gücü engelleyebilir.

Ahlâk bu temele dayandığına göre artık şunu söyleyebiliriz ki; erdemli (fâzıl) kişi, faziletleri aşağılık huylarına (reziletlerine) galip gelen, bu faziletleri çoğaltıp güçlendirerek reziletleri kontrol altına alan kişidir. Böylece o kişi çirkinlikten, ayıplardan kurtulur ve tahsisin [kendini erdemli kılmanın] faziletiyle mutlu olur. Bu yüzdendir ki Hz. Ali şöyle demiştir: “İlk başlayacağınız cihat, nefsinizle yapacağınız cihattır.” Bu açıktır; çünkü nefsin ıslahı, kendi dışındakileri de ıslah eder. Bu yüzen ıslahta önceliği nefse vermek daha uygun, daha isabetlidir.

Ahlâkın kaynağının erdem ve erdemsizliklere (fazilet ve reziletlere) mi, yoksa o ahlâkı oluşturmak üzere bu erdem ve erdemsizliklerin kendisinden sudur ettiği nefse mi râci olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarıysa onun kaynağının, nefsin kendisinden neticelendiği şeye [zata] döndüğü fikrindedir.

Ayrıca kişinin (zâtın) faziletleri hakkında; onların bizatihi kendileri için mi yoksa meydana getirecekleri mutluluk için mi talep edildiği hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bazı filozoflar (hukemâ) faziletlerle murad edilen şeyin bizzat kendileri olduğu görüşündedirler; çünkü derler, bu faziletler mutluluğu kazandıran şeylerdir. Bazıları ise faziletlerle murad edilen şeyin, onlardan meydana gelecek mutluluk olduğu görüşündedirler; çünkü derler, mutluluk o faziletlerle kastedilen gayedir.

2 *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn'* de Mâverdi şunları söylüyor: “Şunu bilelim ki, insanın yaratılıştan gelen kontrolsüz bir karakter yapısı, başıboş davranmaya yatkın bazı huyları vardır. Bunların olumlu olanlarının eğitilmesi (te'dîb), iyi bulunanların güzel bir kıvama sokulması (tehzîb) gerekir. Çünkü insandaki bu olumlu yapı ve melekelerin karşısında bir de olumsuzları bulunmakta olup, nefsin yıkıcı istek ve hevesleri ile bedensel hazlar bu olumsuzları mutlu eder. İnsan doğasındaki olumsuz yapı ve yetilerin yönetimi akla bırakılarak veya bunların doğal yapıdaki olumlu motif ve yetilerin kontrolüne gireceğine güvenerek insanın ahlâk ve karakterinin eğitilmesi ihmal edilebilir. Ancak bu şekilde işi akla bırakmak, bu eğitimi ihmal edeni, eğitim görevini yapmak için çalışıp çabalayan insanların gerisine düşürür; sırf iyi yetilere güvenmek, ona zarara uğramışların pişmanlığını yaşatır. Böylece o insan edepten-ahlâktan mahrum kalır, cehalet dünyasına dâhil olur.” (Mâverdi, *Din ve Dünya Hayatı için Ahlâk Yasaları*, çev. Mustafa Çağrırcı, Ankara: TDV, 2021, s. 339.)

Diğer yandan mutluluğun bu övgüye değer erdemlere mi yoksa o erdemlerden meydana gelecek övgü türünden bir şeye mi yönelmekte olduğu hususunda da farklı düşünmüşlerdir. Bazı filozoflar mutluluğun bizzat övgüye değer erdemlere yöneldiğini söylerler; çünkü mutluluk kişinin fiillerinin neticesidir derler. Bazıları ise mutluluğun söz konusu erdemlerden meydana gelecek olan övgülere, övgü türünden şeylere yönelmekte olduğunu söylerler; çünkü mutluluk erdemlerin meyvesidir derler.

Yönetici veya sultana düşen vazife, kendi ahlâkına özen göstermesi ve karakter özelliklerini, huylarını ıslah etmesidir. Çünkü bu özellikler onun hakimiyetinin aracı, yönetiminin temelidir. Tüm bu huylarını tabiatına bırakarak veya yaratılıştan gelen özelliklere terk ederek ıslah etmesi mümkün değildir. Aksine onları riyazetle, terbiyeyle eğitmeli, tadrîcî bir şekilde ıslah ederek kontrol altına almalıdır ki bu sayede huyları düzelmiş, istikamet kazanmış olsun. Şöyle ki; karakter özelliklerinin bir kısmı doğuştan gelen (matbû‘) ahlâkî özellikler iken bir kısmı sonradan inşa edilmiş (masnû‘) ahlâkî özelliklerdir. Çünkü ahlâk; doğuştan gelen tabii ve içgüdüsel özellikler (tab‘ ve garîze) iken, ahlâklılaşıma (tahalluk); adım adım bir tabiat özelliği kazanma, bir karaktere bürünme ve tadrîcî bir şekilde bu karakter özelliklerini kendine yükleme (tetabbu‘ ve tekellüf) demektir. Şairin dediği gibi:

*Ey doğasında olmayan şeylere bürünen,
Lafazanlığı, yağcılığı adet edinen...*

*Yaptığın her ne varsa, ölçülü yapman gerek,
Ahlâklılaştan da, huyun ardından gelecek.*

Bilge birisi şöyle demiştir: Zararlı hiçbir şey yoktur ki tedavi edildiğinde faydalı hale gelmesin ve yine faydalı hiçbir şey yoktur ki ihmal edildiğinde zararlı hale gelmesin. Böylece görülüyor ki ahlâk; bir kısmı yaratılıştan gelen garîzî ahlâk, diğer bir kısmı tadrîcî bir şekilde edinilen karakter özellikleri olmak üzere iki türe ayrılmaktadır. Garîzî erdemler halktan ziyade hükümdarlara (meliklere) özgüdür; çünkü menşeinin saygıdeğer ve himmetinin âli olması gibi birçok hususiyetin kendilerine has kılınması hasebiyle, bu doğuştan gelen erdemler kendilerinde daha fazla bulunmakta ve daha ziyade görünür olmaktadır. Kazanılarak elde edilen erdemler ise hükümdarlardan (meliklerden) ziyade halka özgüdür; çünkü halk ya faydasına rağbetle veya zararlarından kaçınma hevesiyle, ayrıca vakitlerinin müsaitliği ve bu erdemleri elde etme hususundaki gayretkârlıkları sebebiyle, onları istemeye daha yatkın ve onların ardından koşmaya daha gönüllüdürler. Oysa bu iki özellik, üstün

bir tabiata ve gayretli bir yapıya sahip olup da söz konusu erdemleri edinmeye meyilli olanları hariç, devlet başkanlarında bulunmaz. Zira bu üstün tabiata sahip olan bir yönetici, kazanılmış bir erdemden mahrum olmaya ve doğru kabul edilmiş bir fiilden uzak kalmaya razı olamaz, yönetim ve otoritenin izzetini nasıl kendine has kılmışsa bu kazanılabilir erdemleri de yine kendine has kılmak ister. Ve böylece idaresinin kontrolünde daha tecrübeli, halkının yönetiminde daha muktedir hale gelir. Diğer yandan, övgüye müstahak olanlar kazanılarak elde edilen erdemlerdir, çünkü bunlar kişinin kendi fiiliyle elde ettikleridir. Yaratılıştan gelen erdemler ise -övülesi olsalar bile- övgüye müstahak değillerdir, çünkü bunlar kişinin kendi fiiliyle meydana gelmezler.

Ahlâkın bu iki türünden hangisinin bizzat daha üstün olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı filozoflar doğuştan gelen (garîzî) ahlâkî özelliklerin, kazanılarak elde edilen (mükteseb) karakter özelliklerinden üstün olduğunu söylemişlerdir. Çünkü doğuştan gelenler güçlü, kazanılarak elde edilenler zayıftır derler. Diğer bazı filozoflarsa kazanılarak elde edilen ahlâkî özelliklerin, doğuştan gelenlerden daha üstün olduğunu ileri sürerler. Çünkü sonradan edinilen özellikler, garîzî olanlara farklı bir istikamet vermek suretiyle onları kontrol altına alabilir.

Bir de bunlardan her birinin diğerine muhtaç olduğunu söyleyenler vardır. Tıpkı ruhun bedenden ayrılmadığı gibi, ahlâk da bu iki unsurundan ayrılmaz. Ruhun eylemleri nasıl beden olmaksızın ortaya çıkmıyor ve beden nasıl ruhun hareketi olmadan canlılık vasfına sahip olamıyorsa, aynı şekilde garîzî huylar ile sonradan kazanılmış olanlar da insan fiilleri açısından birbirinin mukabili ve değer açısından müşterektirler. Dolayısıyla tabiat ve mizaç bakımından bunlar eşit düzeydedirler. Buhturî'nin (ö.284/897) dediği gibi:

*Falan gencin asaleti var diyemem
Eyleminde asalet görülmedikçe*

Bazı dilciler adlandırmadan yola çıkarak ikisi arasındaki farka değinmiş ve طبع tab' (tabiat) kelimesinin ختم hatm (mühürlemek) anlamına, تطبع tetabbu' (bir tabiat özelliği kazanma) kelimesininse خلق huluk (ahlâk) anlamına geldiğini ifade etmişlerdir.